

Miksi talouskasvu käynnistyi hajanaisessa Länsi-Euroopassa eikä idän imperiumeissa?

Walter Scheidel:

Escape from Rome. The Failure of Empire and the Road to Prosperity. Princeton University Press 2019. 670 s. ISBN 978-069-117-2187.

Stanfordin yliopiston professori ja antiikin historian tutkija Walter Scheidel on viime vuosina kirjoittanut maailmanhistorian keskeisiä kehityskulkuja koskevia vertailevia tutkimuksia.¹ Hänen viimeisin kirjansa käsittelee sitä, miksi huomattava talouskasvu ja teollistuminen käynnistyivät Britanniassa, Länsi-Euroopassa ja länsimaissa, kun taas muu maailma polki paikallaan ja jäi länsimaihin nähden taloudellisesti ja poliittisesti kehittymättömäksi ja riippuvaiseksi. Englanniksi tätä eroa kutsutaan termillä *the great divergence*.

Scheidelin mielestä tasavaltalainen Rooma nousi suurvallaksi, koska se sijaitsi silloisen kehittyneen maailman reunalla ja etäällä Lähi-idän imperiumeista. Rooman mahti perustui sotaväen joukkomittaiseen mobilisaatio-kykyyn, minkä rinnalla verotus oli suhteellisen kevyttä. Rooman tasavallan eliitti oli pitkään yhtenäinen.

Scheidelin mukaan huomattava talouskasvu johtui pohjimmiltaan siitä, että Rooman valtakunnan luhistuttua Euroopassa vallitsi pysyvästi keskenään kilpailevien valtioiden monenkeskinen järjestelmä, missä yksikään valtio ei ennen uusinta aikaa hallinnut viidesosaa suurempaa osuutta maanosan väestöstä. Kiinassa dynastiat tulivat ja menivät, mutta jos sivuutamme hajaannuskaudet, valtaosa väestöstä kuului aina yhden tai joskus kahden valtion alaisuuteen. Imperiaalissa mielessä Etelä-Aasia (Intia) ja Lähi-itä olivat Keskustan valtakuntaa hajanaisempia. Kuitenkin kaikilla näillä kolmella alueella imperiumit kontrolloivat yleensä 60–90 prosenttia väestöstä.

Scheidel selittää eron syntymistä Euroopan maantieteellisellä hajanaisuudella ja ennen kaikkea sillä, että Mantšuriasta Romaniaan ulottuva euraasialainen arovyöhyke oli riittävän kaukana länsieurooppalaisista keskuksista. Aron paimentolaisten ratsastajakansojen ja paikallaan asuvien kiinalaisten vuorovaikutus ja ensiksi mainittujen valloitukset ja dynastiat ovat Kiinan historian läpi kulkeva punainen lanka. Arovyöhykkeen ratsastajat alistivat myös Intian pohjoisosat ja Lähi-idän toistuvasti valtaansa. Länsi-Eurooppaan niiden imperiumia muodostava vaikutus ei ulottunut.

Euroopalle oli tyypillistä suhteellisen tasavertaisten valtioiden kilpailu, joka pidemmällä aikavälillä johti valtion ja yhteiskunnan, aluksi vain eliitin, väliseen veroja ja lakeja koskevaan neuvottelemiseen, yhteiskunnallisten voimien moniäänisyyteen, valtiota ja taloutta koskevaan

suorituskeskeisyyteen ja maanosan ulkopuolella olevien resurssien tavoitteluun. Euroopan ulkopuoliset imperiumit käyttivät sitä vastoin alueellaan monopolistista valtaa. Ne eivät olleet despotioita, vaan esimerkiksi Intian poliittinen kulttuuri perustui osittain neuvotteluun, ja vierasperäinen Qing-dynastia (1644–1912) varoi rasittamasta han-kiinalaisia liiallisilla veroilla. Neuvottelufoorumit eivät itäisissä imperiumeissa kuitenkaan instituutionalisoituneet. Valtakunnan sisäiset resurssit ja olemassa olevien rakenteiden säilyttäminen ilman uudistavaa tuhoa riittivät näille imperiumeille.

Länsi-Euroopassa dynaamisin talouskehitys sijoittui sopivan pieniin ja vallan keskuksista erillään oleviin paikkoihin eli ensin Pohjois-Italian kaupungeista Alankomaihin ulottuvalle vyöhykkeelle ja loppujen lopuksi Englantiin. Selviytyäkseen alituisista sodistaan Hollanti ja Englanti verottivat väestöään huomattavasti tiukemmin ja kattavammin kuin kilpailijansa. Mainiossa vallankumouksessa vuonna 1688 Englanti siirtyi parlamenttikeskeiseen valtiojärjestykseen. Valta kuului toistaiseksi vain pienelle eliitille, mutta toisin kuin Manner-Euroopassa, aatelilla ei ollut verovapautta, mikä edisti neuvotteluun perustuvaa vallankäyttöä. Suuri valtionvelka loi kehittyneen luottolaitoksen. Sen ja luottotajien luottamuksen ansiosta Britannia pystyi hoitamaan velkasitoumuksensa. Julkinen velka loi kehittyneet pääomamarkkinat. Vuonna 1815 valtionvelkaa oli 220 prosenttia vuotuisesta bruttokansantuotteesta. Nykyiset Maailmanpankki, Kansainvälinen valuuttarahasto ja Euroopan unionin komissio olisivat epäilemättä pitäneet 1800-luvun alun Britanniaa luottokelvottomana konkurssipesänä, jolle olisi määrätty sanktioita.

Valtio suojeli talouttaan ja yrittäjiään monopolisoidulla omille kansalaisilleen merenkulun ja asettamalla laadultaan ylivertaisille intialaisille puuvillakankaille tuontitullit. Näiden kankaiden kilpailu- ja tuontirajoitukset johtivat osaltaan keksintöihin, joiden tuloksena syntyi mekaaninen tekstiiliteollisuus. Koneellisesti tuotetut puuvillakankaat olivat laadultaan intialaisten käsityötuotteiden veroisia, mutta hinnaltaan paljon halvempia. Brittiläinen massatuotanto syrjäytti intialaiset kilpailijansa markkinoilta.

Kivihiihen hinta pidettiin vientitulleilla alhaisena. Napoleonin sotien aikana Britannia tavoitteli omavaraisuutta ja korvasi mahdollisuuksien mukaan Itämeren maiden puun kivihiehellä. Se johti teollisiin innovaatioihin, jotka perustuivat puuhiihen sijasta kivihieheen. Muita maita korkeammat reaali-palkat edistivät nekin osaltaan teknisiä ja tuottavuutta parantavia innovaatioita. Teollinen vallankumous käynnistyi merkantilistis-protektionistisen valtiontalouden ollessa vallalla. Fiskaalis-sotilaallinen valtio ei suoranaisesti toiminut teollisen vallankumouksen kättilönä, mutta se loi sopivan synty-ympäristön. Vapaakaupan aika koitti vasta noin 1830-luvulta alkaen.

Ajatus siitä, että länsieurooppalaisten valtioiden keskinäinen kilpailu synnytti niiden sotilaallisen ja taloudellisen ylivertauisuuden, on varsin yleisesti hyväksytty. Fiskaalis-sotilaallisen valtion käsite perustuu muun muassa John Brewerin tutkimuksiin.² Kenneth Pomeranz esitti vuonna 2000 ilmestyneessä kirjassaan *The Great Divergence*, että talouskasvu ja teollinen vallankumous olisivat Britannian sijasta voineet aivan yhtä hyvin alkaa Kiinasta. Karibian alueen orjaplantaasien tuottama sokeri sekä kivihiili autoivat kuitenkin Britanniaa vapautumaan niistä esiteollisen talouden niukkojen resurssien ylläpitämistä kehityksen pullonkauloista, joista Kiina omaksi tappiokseen jäi kärsimään.³

Peer Vries on vertaillut Britannian ja Kiinan henkeä kohti laskettua talouden ja ulkomaankaupan volyymia, bruttokansantuotetta ja verorasitusta hopeana ja osoittanut, että 1600- ja 1700-lukujen Kiina jäi kaikilla mittareilla huomattavasti jälkeen Britanniaa. Sama koski innovatiivisuutta. Keskustan valtakunnasta ei todellisuudessa ollut Britannian tai Länsi-Euroopan kilpailijaksi. Nykyaikaisen kapitalistisen talouskehityksen käynnistyminen Britanniassa oli Vriesin mukaan ennen kaikkea maan talouden sisäinen asia, vaikka toisaalta ulkomaankauppa ja siirtomaat olivat kaikkea muuta kuin merkityksetön tekijä.⁴ Kuten edellä ilmeni, Scheidelkaan ei usko Kiinan voineen olla Britannian potentiaalinen haastaja teollistumisessa. Siirtomaiden ja ulkomaankaupan merkityksestä teollisen vallankumouksen käynnistymiselle hän on Vriesin kanssa periaatteessa samaa mieltä, mutta painottaa kuitenkin niiden roolia jonkin verran enemmän. Scheidelilla sen enempää kuin muillakaan tässä mainituista ei ole häivääkään sellaista länsimaisen yhteiskunnan ja sivistyksen ylivertauisuuden hehkutusta, jollainen oli muutamia vuosikymmeniä sitten tavallista.

Antti Kujala,
Suomen ja Venäjän historian dosentti
Helsingin yliopisto

1. Walter Scheidel, *The Great Leveler: Violence and the History of Inequality from the Stone Age to the Twenty-First Century*. Princeton University Press 2018.
2. John Brewer, *The Sinews of Power: War, Money and the English State, 1688–1783*. Unwin Hyman 1989.
3. Kenneth Pomeranz, *The Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy*. Princeton University Press 2000.
4. Peer Vries, *Ursprünge des modernen Wirtschaftswachstums: England, China und die Welt in der Frühen Neuzeit*. Vandenhoeck & Ruprecht 2013; Peer Vries, *State, Economy and the Great Divergence: Great Britain and China, 1680s–1850s*. Bloomsbury 2015.